

Piotr Mitura

Ślady osadnictwa schyłkowopaleolitycznego i mezolitycznego na stanowisku 1A w Białobrzegach woj. Rzeszów

Stanowisko 1A znane jest w literaturze (S. Czopek 1991; 1992) jako osada grupy tarnobrzeskiej, na którym stwierdzono ślady osadnictwa kultury pomorskiej, przeworskiej, oraz schyłkowopaleolityczne i mezolityczne wyroby krzemienne, które stanowią przedmiot niniejszej publikacji¹.

Stanowisko zlokalizowane jest w północno-zachodniej części wsi zwanej Podemłyńne na terasie nadzalewowej Wisłoka w obrębie pasa wydm, na piaszczystym wyniesieniu o ekspozycji okrzężnej (S. Czopek 1991, s. 165, rys. 1).

Badania były prowadzone przez S. Czopka w ciągu 4 sezonów wykopaliskowych (1982—85). Przebadano około 1700 m² powierzchni metodą arową, gdzie jednostką eksploracyjną była 1/4 ara z zastosowaniem trójwymiarowej lokalizacji zabytków.

Materiał krzemienisty w liczbie 177 zabytków wystąpił w wypełnisku obiektów nieruchomych oraz w warstwie kulturowej zachowanej w niżej położonych partiach stanowiska. W związku z czym należy je uznać za znajdujące się na złożu wtórnym, bowiem brak jest podstaw wiązania ich z kulturą łużycką, choć znane są przykłady wskazujące na odgrywanie przez wyroby krzemienne trudniej dziś do określenia roli w życiu społeczności kultury łużyckiej (S. Kadrow 1989, tam dalsza literatura).

Przeprowadzona analiza planigraficzna na podstawie kryterium typologiczno-technicznego wykazała, że zabytki mezolityczne tworzą skupienie — ar IX (ryc. 1) zapewne o pierwotnym układzie krzemienicowym i przestrzenie wykluczają się z nielicznymi (2) zabytkami schyłkowopaleolitycznymi — ar X. Ich odmienność typologiczna jest bezsporna, brak jest natomiast obiektywnego, pewnego kryterium rozdzielenia półsurowca i odpadków. Sądząc z ilości narzędzi reprezentujących poszczególne zespoły istniała pierwotnie bardzo duża przewaga ilościowa materiałów mezolitycznych. W związku z powyższymi uwagami, a także z powodu niewielkiej ilości zabytków krzemienistych występujących poza skupieniem, zbiór został potraktowany łącznie jako jeden, jednorodny chronologicznie z wydzieleniem dwóch form schyłkowopaleolitycznych.

MATERIAŁY

Paleolit schyłkowy

Liściaki

Wystąpił 1 egzemplarz dwukątowy wykonany z krzemienia świeciechowskiego (tabl. I, 1)

Wióry retuszowane

Stwierdzono 1 okaz retuszowany zwrotnie (tabl. I, 2) wykonany z krzemienia czekoladowego.

Mezolit

Zgeneralizowaną strukturę inwentarza przedstawia zestawienie I.

Zestawienie I. Zgeneralizowana struktura inwentarza.

Lp.	Kategoria źródeł	Liczba	%
1.	rdzenie, wióry i odłupki techniczne	13	7,4
2.	półsurowiec wiórowy i odłupkowy	128	73,2
3.	narzędzia i zbrojniki	32	18,3
4.	rylcowce	2	1,1
		Liczba	175 100%

1. Rdzenie, wióry i odłupki techniczne

Rdzenie

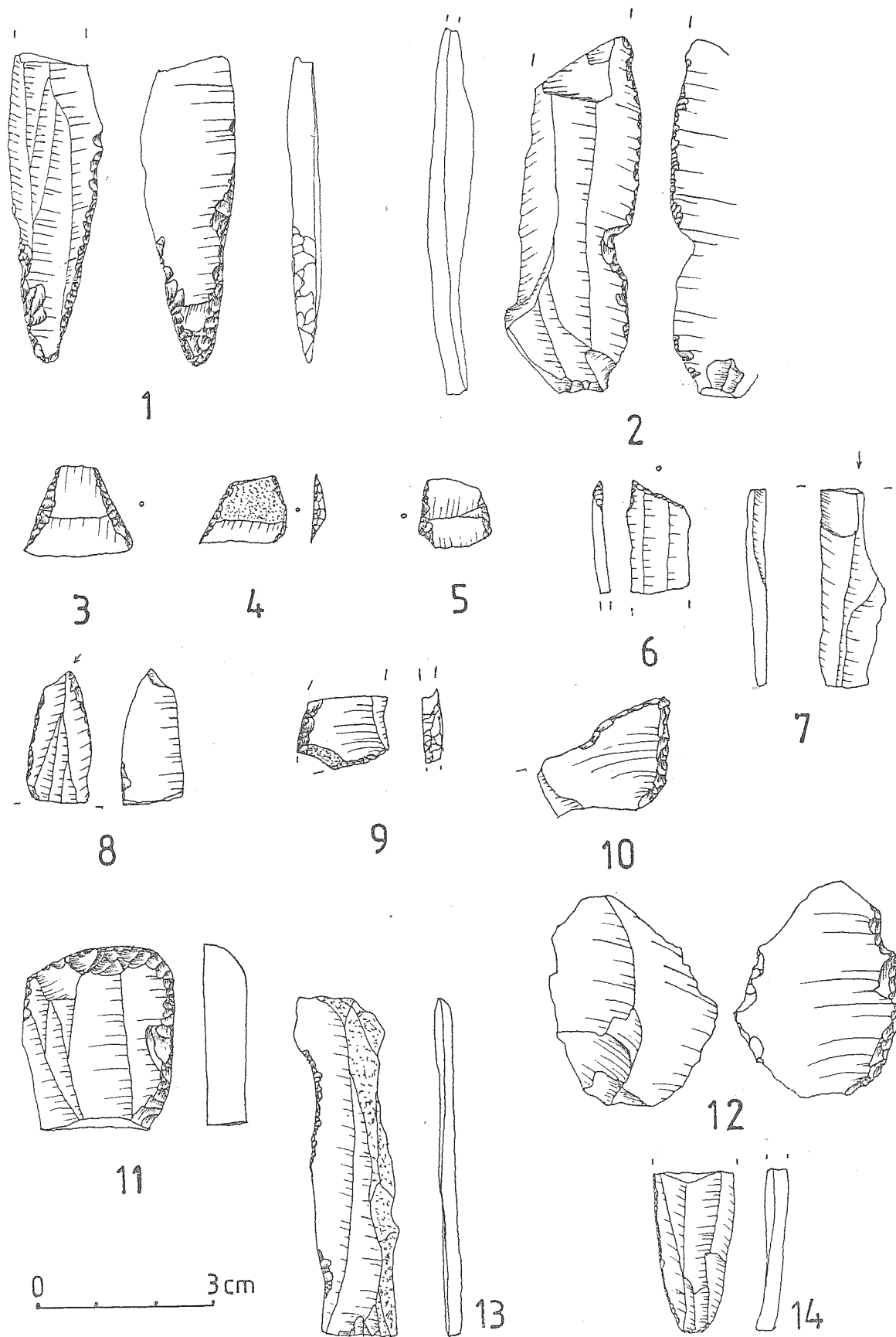
Wystąpiły 3 (1,7%) okazy: szczątkowy wiórowo-odłupkowy, z kilkukrotną zmianą orientacji (tab. II, 8), wykonany z krzemienia narzutowego: łuszczeniowy, nieregularny, z piętami krawędziowymi, naprzeciwległymi, obustronnymi, wykonany z krzemienia narzutowego: fragment rdzenia przepalonego, wiórkowego.

Wierzchniki

Znaleziono 4 (2,3%) takie formy z rdzeni jednopiętowych, niewielkich rozmiarów (do 4 cm) 2 z wiórowych wykonanych z krzemienia świeciechowskiego (tabl. II, 9), i 2 z wiórowo-odłupkowych, wykonanych z krzemienia narzutowego. Wszystkie okazy mają nieliczne ślady prawcowania i facetowania.

Zatępcy

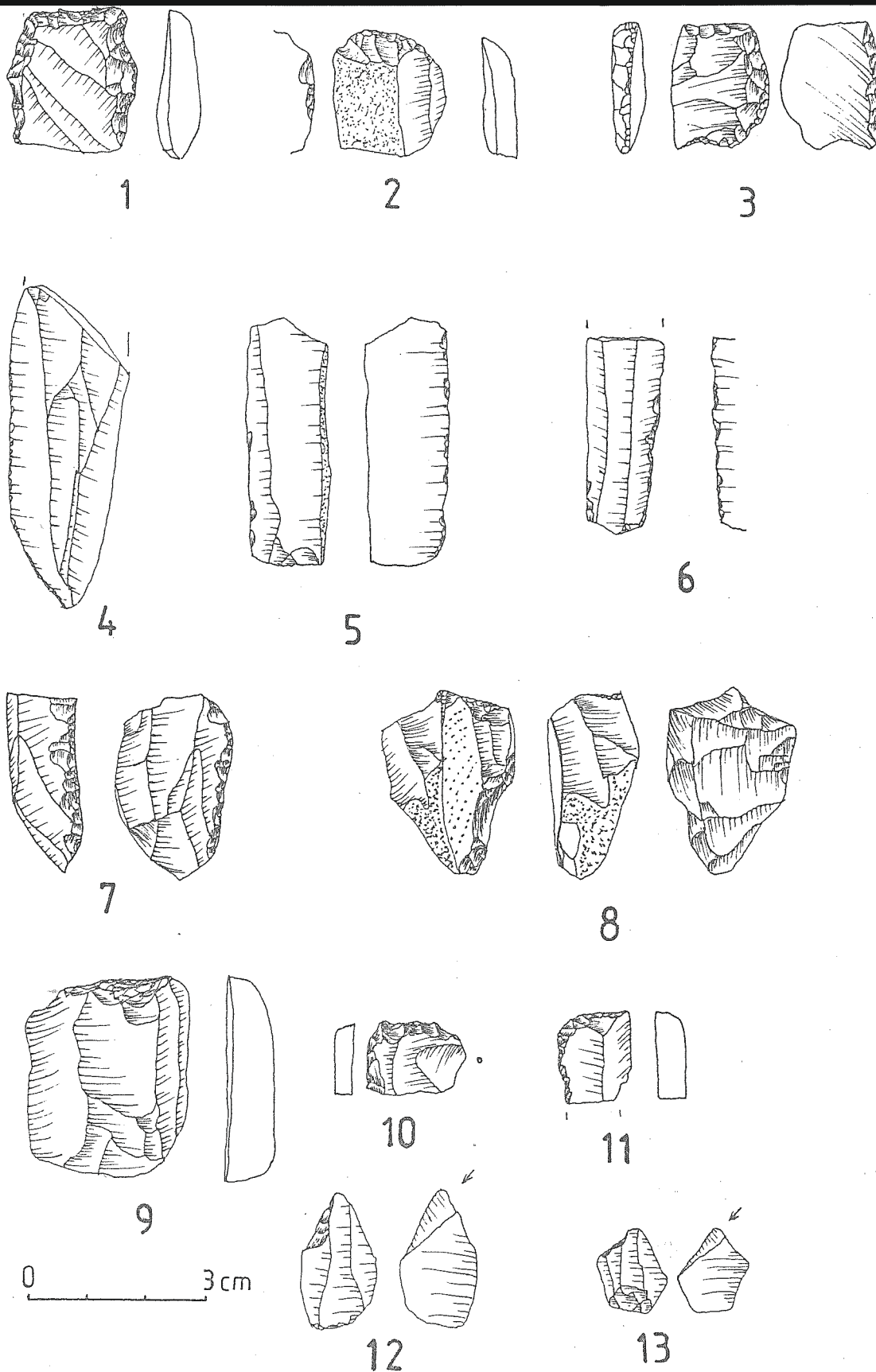
Wydzielono 3 (1,7%) egzemplarze do 3,5 cm długości wiórowo-odłupkowe: pierwotny z krzemienia świeciechowskiego, wtórny

Tabl. I. Białobrzegi woj. Rzeszów, stan. 1A. Narzędzia i zbrojniki 4, 5, 7 — 13 — skupienie, pozostałe rozrzuć

Taf. I. Białobrzegi, Województwo Rzeszów, Fundstelle 1A. Geräte und Mikrolithen. 4, 5, 7 — 13 — Anhäufung, die übrigen zerstreut

Табл. I. Бялобжеги, Жешувское воеводство, стоянка 1A. Орудия труда и микролиты 4, 5, 7—13 — скопление, остальные разброс

Tabl. II. Białobrzegi woj. Rzeszów, stan. 1A. Narzędzia, rdzeń oraz formy techniczne

3 — rozrzut, pozostałe skupienie

Taf. II. Białobrzegi, Województwo Rzeszów, Fundstelle 1A. Geräte, Nukleus sowie technische Formen

3 — zerstreut, die übrigen — Anhäufung

Табл. II.с. Бялобжеги, Жешувское воеводство, стоянка 1А. Орудия труда, нуклес а также технические формы. 3 — разброс, остальные скопление

z krzemienia narzutowego, częściowy z krzemienia świeciechowskiego.

Odlupki ze zmiany orientacji rdzenia

Wystąpiły 2 (1,1%) okazy wykonane z krzemienia świeciechowskiego i narzutowego, znoszące odbocznie pięcisko. Świeżaki Stwierdzono 1 (0,6%) egzemplarz (do 2 cm długości) z krzemienia świeciechowskiego zdejmujący przykrawędną część pięty.

2. Półsurowiec wiórowy i odlupkowy

Wióry

Wystąpiło 25 (14,3%) egzemplarzy z rdzeni jednopiętrowych, w tym 2 korowe z krzemienia narzutowego i 14 całych. Długość wiórów całych waha się w przedziale 0,8—5,4 cm, najwięcej (8 sztuk) wystąpiło w przedziale 2,5—3,4 cm. Szerokość zawarta jest między 0,4—1,2 cm, najliczniej (8 sztuk) wystąpiło w przedziale 0,6—0,9 cm. Grubość zawarta jest między 0,1—0,4 cm. W zbiorze przeważają piętki małe lub bardzo małe przygotowane, punktowe, krawędziowe, wielonegatywowe. Sęczki, przeważają małe wyraźne, natomiast średnie i duże wystąpiły pojedynczo. Strukturę surowcową przedstawia zestawienie II.

Zestawienie II. Struktura surowcowa wiórów.

Lp. Kategoria wióra

	świeciechowski	narzutowy	czekoladowy	przepalony	nieokreślony	Razem
1. całe	8	3	1	1	1	14
2. części przypiętkowe	2	—	1	—	—	3
3. części środkowe	2	2	1	—	—	5
4. części wierzchołkowe	—	1	1	1	—	3
Razem	12	6	4	2	1	25

Odlupki

Wystąpiły w 55 (31,4%) egzemplarzach w tym 5 korowych z krzemienia narzutowego — 4, świeciechowskiego — 1, i 2 łuszczeniowe z krzemienia narzutowego. Długość ich waha się między 1,0—6,3 cm, największa część (39 sztuk) zawiera się w przedziale 1,0—2,5 cm. Szerokość zawarta jest między 1,0—4,5 cm, najwięcej wystąpiło (35 sztuk) w przedziale 1,5—2,3 cm. Grubość waha się w granicach 0,2—1,4 cm. Przeważają piętki przygotowane i krawędziowe, rzadko występują dzikie i wielonegatywowe. Dominują sęczki płaskie, duże wyraźne i duże rozlane, sporadycznie występują średnie wyraźne i bardzo małe.

Okruchy

Stwierdzono 26 (14,8%) okazów różnej wielkości.

Łuski

Wydzielono 22 (12,6%) egzemplarze (0—1 cm).

Strukturę surowcową odlupków, okruców, łusek przedstawia zestawienie III.

Zestawienie III. Struktura surowcowa odlupków, okruców, łusek.

Lp. Kategoria źródeł

Razem

	świeciechowski	narzutowy	czekoladowy	przepalony	nieokreślony	
1. odlupki	13	35	—	7	—	55
2. okrucy	4	17	—	5	—	26
3. łuski	7	11	1	2	1	22
Razem	24	63	1	14	1	103

3. Narzędzia i zbrojniki

Drapacze

Znaleziono 3 (1,7%) egzemplarze. Są to okazy krótkie i krępe o drapiskach półstromych — 1 (tabl. II, 2), z krzemienia narzutowego; stromych — 2 z retuszem boku (tabl. I, 11, II, 11), krzemień narzutowy, świeciechowski.

Skrobacze

Wydrebniono 6 (3,4%) okazów reprezentujących różne odmiany morfologiczne: podprostokątne — 2 (tabl. II, 1, 3), krzemień świeciechowski; jednobocznie wzdłużne — 2 (tabl. I, 12, II, 7) wykonane z krzemienia świeciechowskiego; jednoboczno-poprzeczny — 1 (tabl. II, 10), krzemień świeciechowski; pazurówate — 1 (tabl. I, 11), krzemień świeciechowski. Łuskane są retuszem stronom i półstromym stopniowym.

Odlupki częściowe retuszowe

Wystąpiło 7 (4,0%) okazów zróżnicowanych metrycznie. Są to formy o retuszu płaskim — 2 krzemień czekoladowy, narzutowy; półstromym — 3, krzemień czekoladowy, świeciechowski, narzutowy; stromym — 2 z krzemienia narzutowego. Krawędź łuskana jest na stronę górną — 5, spodnią — 1, zwrotnie — 1.

Wióry retuszowane

Stwierdzono 8 (4,6%) egzemplarzy w różnym stanie zachowania. Łuskałe są jednobocznie na stronę górną — 6 (tabl. I, 13, 14, II, 4), wykonane są z krzemienia narzutowego — 3, świeciechowskiego, nieokreślonego; zwrotnie — 2 (tabl. II, 5, 6), krzemień narzutowy, świeciechowski.

Rylce

Wydzielono 2 (1,1%) okazy: węglowy (tabl. I, 3) i łamaniec (tabl. I, 7). Wykonane są z krzemienia świeciechowskiego.

Trapezy

Wystąpiły 3 (1,7%) okazy: wysoki (tabl. I, 3), zwykły (tabl. I, 5) i asymetryczny (tabl. I, 4). Wykonane są z krzemienia czekoladowego, świeciechowskiego, nieokreślonego.

Półtylczaiki

Znaleziono 1 (0,6%) egzemplarz skośny, stromo retuszowany (tabl. I, 6), wykonany z krzemienia nieokreślonego.

Narzędzia nieokreślone

Wystąpił 1 (0,6%) fragment zbrojnika? (tabl. I, 9), krzemień przepalony, oraz 1 (0,6%), fragment narzędzia skrobiącego wykonanego z krzemienia narzutowego.

4. Rylcowce

Wystąpiły 2 (1,1%) okazy odbite z części przypiętkowej wióra (tabl. II, 12, 13), wykonane z krzemienia świeciechowskiego.

TEREN PIASKOWNI

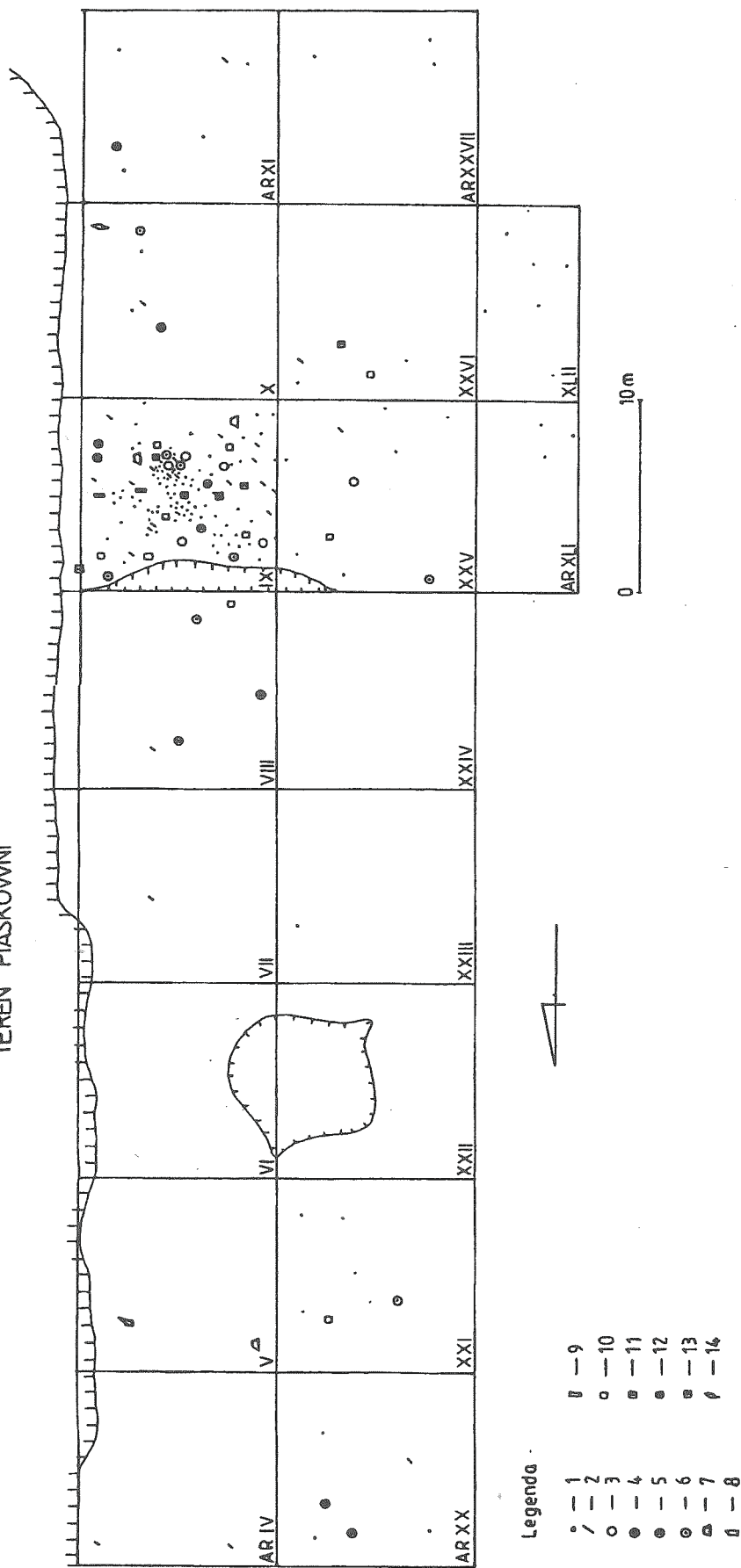

Рис. 1. Бiałobrzegi woj. Rzeszów, stan. 1A. Występowanie materiału krzemienego.

1 — odlupki, 2 — wióry, 3 — skrobacz, 4 — drapacz, 5 — odlupki retuszowane, 6 — wióry retuszowane, 7 — trapezy, 8 — półtyłczak, 9 — rylce, 10 — formy techniczne, 11 — rdzenie i ich fragmenty, 12 — rylcowce, 13 — narzędzia nieokręślone, 14 — liściak

Abb. 1. Białobrzegi, Województwo Rzeszów, Fundstelle 1A. Das Auftreten vom Feuersteinstoff.

1 — Spaltstücke, 2 — Späne, 3 — Schaber, 4 — Kratzer, 5 — retuschierte Spaltstücke, 6 — retuschierte Späne, 7 — Trapeze, 8 — Mikrolith mit Endretusche, 9 — Stichel, 10 — technische Formen, 11 — Nuklei und ihrer Fragmente, 12 — Kerbresten, 13 — unbestimmte Geräte, 14 — Stielspitze

Рис. 1. с. Бялобжеги, Жешувское воеводство, стоянка 1А. Выступление кремневого материала.

1 — отщепы, 2 — пластинки, 3 — скребки, 4 — скребки, 5 — отщеп с крабом ремущи, 6 — пластины с крабом ремущи, 7 — трамечи, 8 — млатуна с пореречнай прмული, 9 — резцы, 10 — технические формы, 11 — нуклеи и их фрагменты, 12 — микрорезцы, 13 — неопределённое орудия, 14 — листовудный наконегник

ANALIZA

Przedstawione powyżej materiały są bardzo ubogie i stwarzają ograniczone możliwości w zakresie interpretacji kulturowej i chronologicznej. Na podstawie miejsca występowania zabytków schyłkowopaleolitycznych można sądzić że są one pozostałością bogatszego inwentarza zniszczonego przez wybieranie piasku. Obecność liściaka dwukątownego pozwala łączyć zabytki z kulturą świderską, którą datuje się w Polsce generalnie na młodszy Dryas (R. Schild 1975, s. 337).

Układ przestrzenny zabytków mezolitycznych, mimo że został gruntownie zakłócony przez późniejsze osadnictwo, wykazuje pewną koncentrację, która można interpretować jako pozostałość pojedynczej krzemienicy. Analizując uzyskane rdzenie, formy techniczne oraz półsurowiec można stwierdzić, że technika eksploatacji odłupkowej była stosowana częściej niż wiórowa. Półsurowiec odłupkowy otrzymywano z rdzeni krótkich, rzadko lub wcale niezaprawianych, za wyjątkiem zaprawy pięć. Często zmieniano orientację, a na nową pięć wykorzystywano starą odłupnię rdzenia. Rdzenie odłupkowe eksploatowano twardym tłukiem, rzadziej przy użyciu pośrednika, który był często stosowany przy produkcji wiórów. Przy rdzeniach wiórowych stosowana była zaprawa pięć i odłupni, kąt rdzeniowy był ostry lub prosty. Przygotowanie rdzeni prawdopodobnie odbywało się poza stanowiskiem, ponieważ brak jest odpadków charakterystycznych z ich zaprawy.

Przy produkcji wiórów preferowany był surowiec (świeciechowski) o dobrych parametrach łupliwości. Surowcem gospodarowano oszczędnie o czym świadczy brak form rdzeni mało i średnio wyeksploatowanych, które zostały prawdopodobnie wraz z opuszczeniem stanowiska wyniesione poza jego teren.

Półsurowiec wiórowy oraz narzędzia z krzemienia czekoladowego przyniesione zostały na stanowisko, bowiem brak jest śladów ich produkcji.

Z powodu braku cech dystynktywnych niemożliwe jest określenie przynależności w przedstawionych schematach

przez S. K. Kozłowskiego (1972), M. Marczak, H. Więckowska (1967), R. Schild, M. Marczak, H. Królik (1975). Na podstawie obecności tarperów można sądzić że zespół pochodzi z okresu atlantyckiego (mi.n. j. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski 1977, s. 231, 239).

Przypisy

¹ Chciałbym w tym miejscu serdecznie podziękować dr S. Czopkowi za udostępnienie materiału i pomoc przy opracowaniu.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Czopek S.

1991 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Białobrzegach woj. Rzeszów (stanowiska 1 i 5) w latach 1982—1984*, „MSROA za lata 1980—1984”, s. 165—171.

1992 *Badania stanowisk z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza prowadzone przez Muzeum Okręgowe w Rzeszowie w latach 1985—1990*, „MSROA za lata 1985—1990”, s. 167—183.

Kadrow S.

1989 *Kilka uwag na temat krzemieniarstwa grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej*, (W:) Grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej. Materiały z konferencji 12—14 listopada 1986 w Rzeszowie, Rzeszów s. 91—107.

Kozłowski S. K.

1972 *Pradzieje ziem polskich od IX do V tysiąclecia p.n.e.*, Warszawa.

Kozłowski J. K., Kozłowski S. K.

1977 *Epoka kamienia na ziemiach polskich*, Warszawa.

Marczak M., Więckowska H.

1967 *Próba podziału kulturowego Mazowsza*, (W:) Materiały do prahistorii plejstocenu i holocenu Polski, Wrocław, s. 9—46.

Schild R.

1975 *Późny paleolit*, (W:) Prahistoria Ziem Polskich, T. I, Paleolit i mezolit, Wrocław, S. 159—338.

Schild R., Marczak M., Królik H.

1975 *Późny mezolit. Próba wieloaspektywnej analizy otwartych stanowisk piaskowych*, Wrocław.

Piotr Mitura

Spuren der spätpaleolithischen und mesolithischen Besiedlung auf der Fundstelle 1A in Białobrzegi

Zusammenfassung

Die Fundstelle 1A — als Siedlung der Tarnobrzeg-Gruppe bekannt — lieferte einen verhältnismäßig knappen Feuersteinstoff, der 177 Funde zählt, darunter 3 Nuklei und Fragmente davon, 10 technische Formen, 34 Geräte und Mikrolithen sowie 2 mit ihrer Herstellung verknüpfte Formen.

Der Fundort (Tafel I, 1, 2) der Świdry-Kultur-Funde suggeriert, daß sie Überbleibsel nach einem reicheren,

durch eine Sandgrube zerstörten Inventar sind.

Die Raumordnung der mesolithischen, auf einer sekundären Lage auftretenden Funde bildet eine Ansammlung, welche als Überbleibsel einer einzelnen Feuersteinanhäufung zu interpretieren sind.

Es fehlen distinktive Merkmale, was die kulturelle Bestimmung unmöglich macht. Das Auftreten von Trapezen ermöglicht es, die Sammlung in die atlantische Zeit zu datieren.

Пётр Митура

**Следы позднепалеолитического и мезолитического заселения
на стоянке 1А в с. Бялобжеги Жешувского воеводства**

Резюме

Стоянка 1А — это известное поселение тарнобжегской группы — предоставило сравнительно немногочисленный кремневый материал, насчитывающий 177 памятников, в том числе 3 нуклусы и их фрагменты, 10 технических форм, 34 орудия труда и микролиты, также 2 формы, связанные с их изготовлением.

Местонахождение памятников (табл. I, 1, 2) свидерской культуры дает основания полагать, что они являются остатками более богатого инвентаря, уничто-

женного при провозе работ по эксплуатации песчаного карьера.

Пространственное уложение мезолитических памятников, выступающих на вторичной залежи, составляет скопление, которое можно интерпретировать как остаток отдельной мастерской по обработке кремня.

Отсутствие отличительных черт делает невозможным определение культурной принадлежности. Выступление трапещей позволяет датировать собрание атлантическим периодом.